

הכל מעלין לא"י ולירושלים

מאמר זה מוקדש לע"נ אמי הכ"מ

עדה זיסברג

שנלב"ע בתאריך כ"ב נמנח תשס"א, נר שביעי של חנוכה

מעשיה הטובים ומידותיה הנרוכות האירו לבל, למשפחה ולכל המוכנים אותה

דמותה תאיר בלבנו תמיד

ת.נ.צ.ב.ה.

במשנה במסכת כתובות (פי"ג מי"א) נאמר:

הכל מעלין לארץ ישראל - ואין הכל מוציאין, הכל מעלין לירושלים - ואין הכל מוציאין.

דהיינו, כל אחד מבני הזוג יכול לכפות את השני לעלות לא"י, ובא"י - לעלות לירושלים¹. וכך נפסק למעשה².

במאמר זה נדון בשיטות הראשונים והסברי האחרונים בהלכה זו. נברר, מדוע כופין לעלות לא"י ולירושלים ומהו המקור להלכה זו, ואם דין זה הוא מהתורה או תקנת חכמים. נדון בשאלה האם מאותו טעם שמעלין לא"י מעלין גם לירושלים. ומתוך כך נברר את תוכנה של מצוות יישוב ארץ ישראל בכלל, ובימינו ובירושלים בפרט. לשם כך עלינו לברר כמה שאלות:

1. האם בהלכה זו יש לפנינו חיוב ומצוה של ישיבה בא"י, או שהמקור להלכה זו הוא אחר?
2. האם "הכל מעלין לירושלים" הוא מצוה, מעלה או שהוא חלק מתנאי הנישואין?

1. לא נדון במאמר זה בשאלה האם מעלין רק לירושלים שבתוך החומה או גם לשכונות החדשות שמחוץ לחומה.
2. רי"ף (שם); רמב"ם (אישות יג, יט-כ); טור (אה"ע סי' עה); שו"ע (סעי' ד-ה); ועוד.

3. האם דין הרישא - "הכל מעלין לא"י" ודין הסיפא - "הכל מעלין לירושלים" הם מאותו טעם או שהם משני טעמים נפרדים?³

א. "הכל מעלין" - מהתורה ובגלל קדושה

1. שיטת הרמב"ן

הרמב"ן כתב שדין המשנה "הכל מעלין לא"י... הכל מעלין לירושלים" הוא מכוח מצוות ישיבת א"י, וזו לשונו בפירושו לתורה (במדבר לג, נג):

ומה שהפליגו רבותינו (כתובות קי, ב) במצוות הישיבה בא"י ושאסור לצאת ממנה וידונו כמורדת האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לא"י וכן האיש - בכאן נצטוונו במצווה הזו, כי הכתוב הזה מצוות עשה.

וכן כתב בהשגותיו לספר המצוות (השמטות, עשה ד):

ואומר אני כי המצווה שחכמים מפליגים בה והיא דירת א"י עד שאמרו (כתובות קי, ב) כל היוצא ממנה ודר בחוצה לארץ יהיה בעיניך כעובד ע"ז וכו' וזולת זה הפלגות גדולות שאמרו בה - הכל הוא ממצוות עשה שנצטוונו לרשת הארץ לשבת בה.

מכאן שלדעתו דין "הכל מעלין" הוא מהתורה.

לכאורה היה מקום להעיר שהרמב"ן, בפירושו לתורה ובספר המצוות, אינו מזכיר כלל את ירושלים, אלא רק את מצוות ישיבת א"י. למרות זאת נראה לענ"ד שכוונת הרמב"ן היא גם לירושלים, כי משמעות לשונו: "הפלגות גדולות שאמרו בה" או "ומה שהפליגו רבותינו" הוא דין המשנה "הכל מעלין לא"י", הכולל גם את הכפייה לעלות לארץ וגם את הכפייה לעלות לירושלים. מכיוון ששיטתו שהפלגות אלו - "הכל הוא ממצוות עשה שנצטוונו לרשת הארץ לשבת בה", גם הישיבה בירושלים היא חלק ממצוות עשה זו, וכדלעיל. בנוסף, לשונו "וידונו כמורדת האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה וכן האיש" היא לשון כללית ולא נאמרה רק על כפייה לעלות מחו"ל לא"י אלא משמעותה גם כפייה לעלות בא"י לירושלים.

כך הבין גם הרשב"ש⁴ כשבירר מהיכן יצא לנו שורש דין זה שכופין לעלות לא"י, והסביר:

הטעם הוא משום דישיבת א"י מצווה היא... וכן כתב גם כן הרמב"ן בחידושי

3. בסיפא לא סיימה הגמרא: "משום ישיבת ירושלים" [כמו ברישא: "משום ישיבת א"י"]. כמו כן לא הביאה הסיפא את הדין של "עבד שברח מא"י לירושלים" כמו ברישא לגבי א"י. כבר עמדו על זה בעלי התוספות (ד"ה ואין הכל מוציאין). לעומת זאת יש לעיין בדברי הרמב"ם (אישות יג, יט-כ) שהשווה בין ישיבת א"י לבין ישיבת ירושלים, על אף שבהלכות עבדים (ח, ט-י) פסק שדין עבד נאמר ביחס לא"י ולא ביחס לירושלים. ואכמ"ל.

4. שו"ת, סי' א.

התורה בפרשת ואלה מסעי (במדבר לג, נג) וגם בספר המצוות שלו (מ"ע ד)... ובסוף דבריו [= בספר המצוות] כתב: "וכן כל אותם ההפלות שנאמר שם (כתובות קי, ב) מטעם מצווה זו" [= ישיבת א"י].
מבואר שפסק כרמב"ן. ובתשובה אחרת⁵, כשנשאל "איזה מקום היותר טוב נבחר לדור בו [בא"י]", השיב:

ירושלים; שהרי שנינו כל מעלין לא"י... הכל מעלין לירושלים. הרי הדבר מפורש שכשם שא"י מקודשת מחו"ל כך ירושלים מקודשת מא"י.
ומבואר כי דין "הכל מעלין לא"י... הכל מעלין לירושלים" הוא משום קדושת הארץ וקדושת ירושלים. וכך עולה גם מדברי הרמב"ן עצמו, שדין זה הוא בגלל קדושתה של א"י. שכן בפירושו לתורה, כאשר הוא מנמק את מצוות ישיבת הארץ, כתב: "...שישבו בארץ ויירשו אותה כי הוא נתנה להם ולא ימאסו בנחלת ה'". ומבואר שהסיבה והטעם למצוות הכיבוש והישיבה הוא מפני שא"י היא "נחלת ה'". במילים אחרות - קדושה⁶.

כאמור, מדברי הרמב"ן והרשב"ש עולה שדין זה הוא מהתורה⁷, ומצוות העלייה לא"י ולירושלים היא בגלל קדושתן. וכיוון שכך, מצוות הדירה בירושלים עולה על מצוות הדירה בשאר חלקי הארץ⁸. וכך הבין גם החתם סופר⁹:

פשוט בעיני שישבת ירושלים יש בה מצוה יותר משיבת שאר ערי א"י... לא משום מצוות התלויות בא"י וירושלים כופין (לעלות), אלא משום קדושת עצמה וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו א-לוה... וכיוון שכל עצמו הוא משום קדושתה אין להיכנס... אי קדושה ראשונה (קידשה לשעתה) וקידשה לעתיד לבוא... רק בקדושה

5. שו"ת, סי' ב.

6. הרב י. ז. מינצברג, קונטרס מצוות ישוב א"י (סי' א עמ' כ). וכך כתב הרמב"ן גם בפירושו לויקרא (יח, כה): "אבל הענין כולו [= מאמרי חז"ל שהביא לעיל] למעלת הארץ וקדושתה". ועי' עוד בחידושי הרמב"ן למסכת גיטין (ב, א ד"ה אשקלון) בהשמטות, ובחידושי למסכת שבת (קל, ב). ואכמ"ל.

7. כדברינו הבין גם "שדה הארץ" (להרב אברהם מיוחס, שו"ת, הלכות דירת א"י סימן יא) וכתב: "ישיבת א"י וירושלים מ"ע היא כמו שכתב הרמב"ן". כך הבינו אחרונים נוספים, אלא שכתבו זאת מסברתם [ולא התייחסו לקדושה הנוספת שבירושלים]: מהרשד"ם (אה"ע סי' קכג): "יש מצווה רבה בדירת א"י וכל שכן [ב]ירושלים"; מהרי"א הלוי אטינגא (שו"ת, ח"א סי' פ): "כבר נודע שישבת ירושלים היא מצווה יותר גדולה משיבת א"י", ועוד.

8. מקור לדברים אלו של הרמב"ן כתבו: הגר"ח פלאגי ("תוכחת חיים" עה"ת, ירושלים תשל"ג, בראשית, חיי שרה, עמ' צג); שו"ת "שבט הלוי" (ח"ג, סי' רא).

9. שו"ת, יו"ד סי' רלג-רלד. ביאר את דבריו בשו"ת "ציץ אליעזר" (ח"י סי' א פרק יא, אותיות עב-עג, עמ' כח). בס' רלד (ד"ה הנה) הסביר החת"ס שהסיבה שכופין לעלות מחו"ל לא"י היא משום ש"בחו"ל דומה כמי שאין לו א-לוה וכעובד ע"ז ח"ו". במילים אחרות - קדושה.

עליונה שירושלים היא שער השמים... קדושת שניהם (=א"י וירושלים) קדושת עולמים... אלא שקדושת ירושלים חמורה מקדושת שאר א"י... הארץ עצמה קדושה וירושלים קדושה יותר.

מבואר שלדעת ה"חתם סופר" מעלתה של ארץ ישראל נובעת מקדושתה¹⁰, ומעלת ירושלים על א"י היא בגלל קדושתה העליונה.

ההסבר והנימוק לכך שטעם העלייה והכפייה הוא משום קדושת הארץ, נמצאו גם בדברי המהרי"ט¹¹ והגר"י עמדין¹², אלא שהם התייחסו רק לעלייה מחו"ל לא"י, ולא מא"י לירושלים.

2. הסברים נוספים בשיטת הרמב"ן

ישנם הסברים אחרים בדעת הרמב"ן:

א. יש אומרים שהרמב"ן סובר שהעלייה מחו"ל לא"י היא מדאורייתא מדכתיב: "וירשתם אותה וישבתם בה", ואילו העלייה מא"י לירושלים אינה מהתורה כי היושב בארץ מקיים כבר את המצווה. אלא שכופין לעלות לירושלים בגלל מעלה וקדושה שמקודשת מכל הארצות. הסבר זה כתב הגר"ח פלאגי¹³ בשיטת המהרי"ט¹⁴.

ב. הגר"ש ישראל¹⁵ מבאר, שגם לדעת הרמב"ן דין המשנה "הכל מעלין לא"י" הוא תקנת חכמים לצורך יישוב א"י ואינו נובע במישרין מעצם מצוות יישוב א"י. ראייתו היא מכך שהרמב"ן בספר המצוות לא הביא ולא הזכיר את דין "הכל מעלין" במשנה בכתובות, אלא רק את מאמר חז"ל בגמרא "כל הדר בא"י...". לכן נראה שלדעתו דין "הכל מעלין" אינו נובע ממצוות ישיבת א"י אלא הוא תקנת חכמים. אמנם בפירושו לתורה (במדבר לג, נג) הזכיר הרמב"ן גם את דברי המשנה בעניין ישיבת א"י, אולם כוונתו בדבריו אלה, שכתוצאה ממצווה זו תקנו חכמים תקנות שונות ובכלל זה התקנה של "הכל מעלין" ולא שדין המשנה

10. כך כתב החתם סופר גם בחידושיו לגיטין (מד, א ד"ה חוץ). כשהקשה, מדוע כשמוכר האדון את עבדו לחו"ל אפילו לישראל, ואז מקיים העבד את כל התורה כולה חוץ ממצוות התלויות בארץ, הדין הוא שיוצא העבד לחירות, בעוד שבמוכר לגוי יצא לחירות רק אם הקונה מאלץ אותו לעבור עבירות? ותירץ: "וי"ל דהתם (=בחו"ל) אינו מקיים שום מצווה, דכל הדר בחו"ל כמי שאין לו א-לוה אפילו קריאת שמע שקורא בחו"ל אינו כקורא בא"י, 'כי גרשוני מהסתפח בנחלת ה', וזה מוסר גדול".

11. שו"ת, יו"ד ח"ב סימן כח. כך כתב גם בחידושיו למסכת גיטין (מד, א ד"ה חוץ).

12. "מור וקציעה", או"ח סימן שו. כך כתב גם בשו"ת "זרע אברהם", יו"ד סימן יג, "אלא... משום קדושת א"י כי תמיד עיני ה' בה מראשית השנה עד אחרית השנה".

13. שו"ת "נשמת כל חי", יו"ד סימן מח, עמ' קצו.

14. שו"ת, סי' ה. לפי מה שהסברנו לעיל (סעי' א/1) ייתכנו דבריו בדברי המהרי"ט¹⁵ ולא בהסבר הרמב"ן [על אף שהוא כתב שהמהרי"ט¹⁵ סובר כך בדעת הרמב"ן] כיוון שבפירושו לתורה (במדבר לג, נג) ובספר המצוות (השמטות עשה ד) כתב שדין המשנה "הכל מעלין לא"י...הכל מעלין לירושלים" הוא מכוח מצוות ישיבת א"י, וכדלעיל.

15. "ארץ חמדה", ספר א שער א סימן ג, עמ' כא-כב.

נובע ישירות ממצוות ישיבת א"י¹⁶.

לענ"ד אין זו כוונת הרמב"ן בספר המצוות ובפירושו לתורה, מכמה סיבות:

1. המשמעות הפשוטה של לשון הרמב"ן בפירושו לתורה היא שדין המשנה נובע ישירות ממצוות ישיבת א"י.

2. לשון הרמב"ן בספר המצוות היא: "וזולת זה הפלגות גדולות שאמרו בה". "הפלגות גדולות" אלו נתבארו בפירושו לתורה והם דין המשנה "הכל מעלין לא"י". לפיכך נראה שהרמב"ן הביא את דין "הכל מעלין" בקיצור אלא שלא הרחיב ודן בו, והסתמך על מה שהרחיב בפירושו לתורה.

הסיבה לכך שהרמב"ן הקדים והתחיל בספר המצוות במאמר חז"ל העוסק במעלתה הרוחנית של א"י "כל דיוצא ממנה ודר בחו"ל יהא בעיניך כעובד ע"ז", היא ללמדנו שמצוות ישיבת א"י והדינים המסתעפים ממנה (כגון כפיית עלייה ועוד) נובעים מקדושתה וממעלותיה הרוחניות של הארץ ולא מההלכות המאפשרות את קיום המצוות התלויות בה.

ב. דין "הכל מעלין לירושלים"

דין המשנה "הכל מעלין לא"י" יסודו במצוות ישיבת א"י כמו שנתבאר לעיל (אות א). מצוות ישיבת א"י נזכרה בחז"ל בכמה מקומות בש"ס (גיטין ח, ב; ב"ק פ, ב ועוד), ואמרו: "ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצוות שבתורה" (ספרי דברים יב, כט). מאידך, לא מצאנו בש"ס או במדרשים מאמר חז"ל כזה לעניין ירושלים, שיהיה בו גדר של חובה או לשון של מצוה כמו במצוות ישיבת א"י. לפיכך, היו אחרונים שטענו שיסוד הלכה זו של "הכל מעלין לירושלים" אינו במצוות ישיבת א"י שיש בה גם את מצוות ישיבת ירושלים בגלל קדושתה היתרה (לעיל סעי' א), אלא דין זה הוא מתנאי הנישואין - שעל מנת כן נישאו. וכמו הדין שכופין לגור בעיר ולא בכפר, כך זכותו של כל אחד מבני הזוג לכוף את השני לגור בירושלים במקום שהוא סמוך למקדש¹⁷.

היו שטענו¹⁸, שאכן אין מצווה או חיוב לגור בירושלים אלא שזו זכות או מעלה להתקדש ולגור במקום השראת השכינה ורשאים בני הזוג לתבוע זה מזה קיומה של זכות או מעלה זו.

16. ועי' "ויואל משה" (מאמר ישוב א"י, סי' ז עמ' רה).

17. הרב ח. ד. הלוי ("עשה לך רב", ח"ט סי' לה עמ' קיד); הרב משה שטרנבוך (מועדים וזמנים השלם, ח"ח, ליקוטי הערות ח"ה, סי' שמח עמ' פז); הרב שאר ישוב כהן ("חקרי הלכה" עמ' מד-עא; תושבע"פ כה [תשמ"ד], עמ' מ-מא); הרב ש. י. כהן הוסיף וביאר (שם, עמ' סח-סט; שם, עמ' מו) שענין השראת השכינה ושלוש בית בין בני הזוג הוא חלק מהותי בכל בית מישראל, וכל אדם זכאי להשתדל שתשרה השכינה בביתו ויזכהו הקב"ה בכלי מחזיק ברכה שהוא השלום, ואין כירושלים עיר הקודש והשלום המסוגלת לדבר זה.

18. שו"ת אבני נזר (להלן אותה). אלא שגם לדעתו זכות זו נובעת ממצוות ישיבת א"י כמו שכתב שם.

לענ"ד דין "הכל מעלין לירושלים" יסודו במצוות ישיבת א"י, שבה כלולה מצוה יתירה לשבת בירושלים. ולהלן הראיות:

1. בספר "פרשת המלך"¹⁹ הקשה על הסוברים שדין "הכל מעלין לירושלים" הוא בגלל קדושתה וחשיבותה של ירושלים. הרי ב"הכל מעלין לירושלים" הנדון הוא לעלות מא"י [ואף מיהודה] לירושלים, ומדובר באותה ארץ, ובאותה ארץ הדין הוא שגם בלי מעלת ירושלים "מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך", כמבואר במשנה הקודמת (כתובות פ"ג מ"י), שאם האשה אינה רוצה - תצא בלא כתובה (וכן לגבי הבעל). אם כך, כשאחד מבני הזוג רוצה לעלות לירושלים והשני מסרב, נכפה אותו גם ללא מעלת ירושלים כיוון שבאותה ארץ "מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך" ותירך, שדין המשנה והברייתא "הכל מעלין לירושלים" הוא רק כשבני הזוג גרים בעיר ואחד מהם רוצה לעלות לירושלים שהיא כרך. במקרה כזה אין הם יכולים לכפות זה את זה מהטעם שבמשנה אלא רק בגלל חשיבות ירושלים וקדושתה. נראה לענ"ד להוסיף על דבריו. במשניות ישנן שתי הלכות שונות. המשנה (כתובות פ"ג מ"י) האומרת: "שלוש ארצות לנישואין... אין מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך, אבל באותה ארץ מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך..." דנה בחיובים הנובעים מכך שבני הזוג צריכים לחיות ביחד בצורה ראויה וסבירה. ואילו המשנה (כתובות פ"ג מ"א) האומרת: "הכל מעלין לא"י... הכל מעלין לירושלים" - דנה בהלכות הנובעות ממצוות ישיבת א"י והשפעתן על בני הזוג בא"י ובירושלים.

לכן, מהמשנה "אבל באותה ארץ - מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך" אי אפשר ללמוד את ההלכה שאדם שגר ב"כרך" בגליל או בעבר הירדן, יכול לכפות את אשתו לעלות לירושלים מכיוון שהן ארצות שונות. לכן באה ההלכה במשנה "הכל מעלין לא"י... הכל מעלין לירושלים" ללמדנו ש"הכל מעלין לירושלים" הוא גם מכרכים וערים בגליל²⁰.

2. במסכת גיטין (ח, ב) נאמר בברייתא: "בשלשה דברים שוותה סוריא לא"י ובשלשה לחו"ל", ואחד מהם - "הקונה שדה בסוריא כקונה בפארארי ירושלים". על כך יש לשאול, מכיון שהחידוש כאן הוא שהקונה שדה בסוריא, על אף שנכבשה בכיבוש יחיד, כקונה בא"י, אם כך הנוסח צריך להיות "הקונה שדה בסוריא כקונה בא"י", ומדוע הלשון "כקונה בפארארי ירושלים"? ועוד, מדוע "בפארארי" - במחוז ירושלים, ולא בירושלים עצמה?

19. הרב יצחק מאיר בן-מנחם, הלכות אישות פ"ג ה"כ, ח"ב עמ' סג.

20. לכך יש להוסיף: מדוע לא נכתבה הלכה זו "הכל מעלין לירושלים" במשנה הקודמת "שלוש ארצות לנישואין... אין מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך". שיאמר שם, "אבל לירושלים הכל מוציאין"? בנוסף, דין "הכל מעלין לירושלים" נאמר במשנה בסתמא וכהלכה כללית, וזו גם משמעות הלשון "הכל" (לשון של כלל) - "הכל מעלין לא"י... הכל מעלין לירושלים", הבא ללמדנו הלכה נוספת שאינה קשורה למשנה הקודמת, והיא נובעות ממצוות ישיבת א"י וקשורה לא"י ולירושלים.

נראה לענ"ד, שחז"ל באו ללמד שהקונה שדה בסוריא, על אף שמוגדרת ככיבוש יחיד ומעלתה פחותה מא"י כי עפרה טמא, נחשב כקונה שדה בא"י במקום שמקיימים את מצוות ישוב א"י במעלתה הגדולה ביותר והוא ירושלים. הם דקדקו בלשונם וכתבו "בפארווארי ירושלים"²¹ כלומר, במחוז או בסביבות ירושלים ולא "בירושלים" כיוון שמקום הסמוך לירושלים מקודש יותר משאר ערי ישראל כי הוא קרוב יותר אל הקודש וכל הקרוב יותר אל הקודש - מעלתו גבוהה יותר. לפיכך, הגר בסוריא מעלתו פחותה מהישוב בירושלים שבין החומות ולכן מדויקת הלשון "כקונה בפרווארי ירושלים".

למדנו מכאן כי מעלתה של ירושלים לעניין מצוות ישוב א"י - יסודה במצוות ישיבת א"י, אלא שהדר או הקונה בית או שדה בירושלים מקיים את המצווה במעלתה הגדולה ביותר.

3. במסכת ברכות (ו, ב) נאמר: "כל המשמח חתן וכלה... כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים, שנאמר (ירמיהו לג, יא): 'כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה אמר ה'". הנצי"ב²² והרא"ה קוק²³ הקשו: בפסוק לא נזכרת כלל ירושלים אלא "הארץ"? נראה לענ"ד להסביר על פי דרכנו, שדין "הכל מעלין לירושלים" נובע ממצוות ישיבת א"י שבירושלים היא במעלה גבוהה יותר. חז"ל לימדונו שבניין ירושלים והישיבה בה יסודם בישיבת א"י ("הארץ"), והבונה בית בירושלים ודר בו מקיים את המצווה במעלתה הגדולה ביותר. נראה, שזו כוונת המהרש"א שם שפירש: "כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים: שהוא קיומו וישובו של א"י".

4. במשנה (כלים פ"א מ"ו) נאמר: "ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות". לפיכך הלשון בראשונים ביחס לירושלים הוא: "ירושלים מקודשת מכל ארץ ישראל"²⁴. ההסבר המקובל

21. הרב י. טיקוצינסקי ("עיר הקדש והמקדש" ח"ג עמ' רא) הסביר שלשון "בפארווארי" נובעת מכך

שבירושלים עצמה לא היו שדות למכור לישראל, ובכלל לא היו מצויים קנייני קרקעות תוך ירושלים. הרב מרדכי זק"ש ("מילי דמרדכי" על הרמב"ם ח"ב, הלכות שבת פ"ו הי"א עמ' מה) הסביר, שכשם שהפרואר של ירושלים הוא לחיזוק יישובה של העיר, כן היישוב בסוריא הוא לחיזוק יישוב א"י כעורף לחזית. ראה עוד: חידושי חתם סופר גיטין ח, ב ד"ה בפארווארי ירושלים; הרב י. וויס, שו"ת מנחת יצחק, ח"ה, סי' קכד בסופו; הרב א. י. וולדינברג, שו"ת ציץ אליעזר ח"ד סי' ה סעי' ג.

22. מרומי שדה, ברכות ו, ב. הנצי"ב ב תירץ: "מפני שהכל תלוי בירושלים, ולמדנו מזה דבונה אחת מחורבות ירושלים זוכה הרבה".

23. "אגרות ראי"ה", אגרת לט, ח"א עמ' לה. הראי"ה קוק תירץ, שהדבר בא ללמדנו כי מצוות בניין ירושלים קודם וגדול במעלה משאר ערי א"י, ולכן נקט הגדול.

24. ראה: תוספות נדרים יא, א ד"ה והתניא - "כמו שירושלים קדוש יותר מכל א"י". זו גם לשון הרמב"ם (בית הבחירה ז, יד): "ירושלים מקודשת משאר העיירות המוקפות חומה".

הוא שירושלים מקודשת יותר מכל א"י, במשמעות של מ"ם היתרון. הרצי"ה קוק הסביר²⁵, שמ"ם השימוש אינה רק מ"ם היתרון אלא גם מ"ם המוצא והיחס, כלומר: מתוך א"י מקודשת ירושלים והיא זו הקובעת את מידת יתרונה העליונה של ירושלים. לפי"ז, קדושת ירושלים וההלכות הנובעות מקדושה זו יסודן בקדושת א"י.

5. במדרש הנעלם²⁶ על הפסוק "והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו" (ישעיהו ד, ג) נאמר:

כל אינון דאשתארו בארעא קדישא דישראל, הינא דלהון כירושלים וכציון לכל דבר. מלמד דכל ארץ ישראל בכלל ירושלים היא, ממשמע דכתיב "וכי תבאו אל הארץ" (ויקרא יט, כג), הכל בכלל.

ג. "הכל מעלין" - בגלל המצוות

לדעת התשב"ץ²⁷ דין המשנה "הכל מעלין לא"י" הוא מפני המצוות הנוהגות בה "ומעלין לירושלים" בגלל המצוות היתרות בה, משום קדושת השכינה שבה שלא בטלה. בספר המצוות שכתב "זהר הרקיע" (מצוה עו) ובתשובותיו (ח"ג סי' רפח) פסק שמצוות ישיבת א"י היא מצוות עשה, כזקנו הרמב"ן. אבל חידש שדין "הכל מעלין לא"י ואין הכל מוציאין" ומצוות הדירה הם משום מצוות היתרות בהעלאה, ומשום הפסד אותן מצוות ביציאה מהארץ: "דתרי ענייני ניהו, קדושת שכינה וקדושת מצוות...". פירוש, קדושת שכינה היא רק בא"י ולא בעבר הירדן המזרחי²⁸, אבל קדושת המצוות היא גם בעבר הירדן המזרחי. "וחיוב העלאה (=הכל מעלין לא"י) הוא מפני קדושת מצוות, ושם הוא מצוות הדירה בלבד²⁹...

25. לנתיבות ישראל, ח"א, ירושלים תשכ"ז, "והנצח זו ירושלים", עמ' 139. דיוק זה אינו מובן לענ"ד, ושיניתי וכתבתי הלשון בראשונים ולא בחז"ל, שהרי במסכת כלים לא נאמר "ירושלים מקודשת מכל א"י" אלא "לפנים מן החומה [=ירושלים] מקודש מהם [מעייירות המוקפות חומה]". ועוד, האם נאמר "א"י מקודשת מכל הארצות" במשמעות של מ"ם המוצא והיחס, מתוך כל הארצות שבחוצה לארץ מקודשת א"י? וצ"ע!
26. ספר הזהר, פר' וירא (מהדורת הסולם, ירושלים תשנ"א, סי' שצה עמ' קז).
27. שו"ת, ח"ג סימן רא.
28. וזה שאמר יהושע לשניים וחצי השבטים (יהושע כב, יט) "ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם" כמו שפירש רש"י (שם), שנקראת כן משום שאין בה שכינה.
29. שם, סי' ר. לדעתו, מה שהאשה כופה את בעלה והעבד את רבו לעלות, אע"פ שאין להם קניינים ולא שייך בהם חיוב מצוות התלויות בארץ, י"ל, שמ"מ יש בהם תוספת איסורים ואזהרות בא"י והשווה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה, ועבד כאשה. הרב י. שציפאנסקי, א"י בספרות התשובות, ח"א, עמ' קפ הע' 128.

וההוצאה משם (=מא"י) היא משום שמפקיע עצמו מן המצוות כדמוכחא ההיא דעבדים³⁰. לכן, שווה עבר הירדן ליהודה וגליל רק לעניין דירה. אבל לקדושת שכינה, מעלת קבורה וכל יתר מעלות א"י - כל זה אינו חל בעבר הירדן. לכן, כיוון שדין "הכל מעלין" תלוי בקדושת המצוות, מעלין מחו"ל לעבר הירדן, אבל לא מעבר הירדן לא"י, דמשום תוספת קדושה לא כפינן³¹.

מסקנת דבריו היא, שבזמן הזה חיוב העלאה למצוות הדירה בא"י הוא מדרבנן, מפני שכיום המצוות התלויות בארץ נוהגות בה רק מדרבנן³².

30. שם, סי' קצח. כוונתו לכתובות קי, ב: "הכל מעלין" - "לא תווי עבדים", ולגיטין מג, ב במשנה: "המוכר את עבדו לעכו"ם או לחו"ל יצא לחירות". ומפרש התשב"ץ, שטעם המוכר עבדו לחו"ל כטעם המוכרו לנכרים, שקנסוהו חכמים מפני שהפקיעו מן המצוות [רש"י במשנה שם], והוא הדין כאן, שהוא מפקיעו מהמצוות היתרות שקיומן בא"י. וכן כתב בשו"ת ח"א סימן כא, דהמוכר עבדו לחו"ל יצא לחירות משום קנס "לפי שהוא מפקיעו מן המצוות".

31. בהמשך דבריו כתב שם: "ועוד דגורו טומאה על ארץ העמים, ומשום הכי מעלין מחו"ל לא"י, וכל ג' ארצות [= יהודה, הגליל ועבר הירדן] שווין לזה [=שגם בעבה"י המזרחי אין טומאת ארץ העמים] אע"פ שאין עבה"י שווה לא"י לענין שכינה וקבורה ולהבנות וכו' ולא גליל ליהודה לענין עיבור שנה והבאת העומר וכו' ומשום הכי המוכר עבדו לסוריא יצא לחירות, שהוציאו ממקום טהרה למקום טומאה, והוא הדין לענין נישואין" - ועניין זה אינו משום תוספת קדושה אלא גם כן תוספת מצוה, דמצוה טפי לדור במקום טהור.

32. בספר המצוות שחיבר "זהר הרקיע" (מ"ע עו עמ' לב) מבואר שהיא מ"ע. זו לשונו: "וכתב הרמב"ן... שהיא מצוות עשה נכנסת במניין המצוות לרשת את הארץ... ולפי שזו מצוה היא הפליגו החכמים בהדר [ב]חוצה לארץ שהוא כעובד עבודה זרה ואמר בספרי 'וירשתה וישבת בה' אמר 'ישבת א"י שקולה כנגד כל המצוות". ובתשובותיו (סי' רפח) פסק: "הדירה בא"י מצוה גדולה היא וכבר מנה אותה הרמב"ן מכלל התרי"ג מצוות". מבואר שפסק כרמב"ן שבזמן הזה מצוות ישבת א"י מהתורה. גם מהראיות שמביא התשב"ץ (בשו"ת ח"א סי' כא), משמע שהיא מצוה מהתורה. מאידך, מדבריו בסי' ר-רא עולה שבזמן הזה היא רק מדרבנן, כיוון שמצוות התלויות בארץ לשיטתו הן מדרבנן ודין הכל מעלין ומצוות הדירה הם מדרבנן. וצ"ע.

ואין לומר, שכוונתו לדין הכפייה - "הכל מעלין" שהוא מדרבנן אבל מצוות הישיבה היא מהתורה כמו ששמע מלשונו: "שאם דין העלאה לא"י הוא משום מצוות יתרות וההוצאה משם משום שמפקיע עצמו מן המצוות" (שם, סימן קצח), כיוון שבמקומות אחרים כשהוא מזכיר את דין "הכל מעלין" הוא כורך זאת עם מצוות הדירה. לדוגמא: "כיון דחיוב העלאה למצוות דירה אינה אלא מפני המצוות הנוהגות בה" (שם, סימן ר). ובהמשך הוא מוסיף: "ואם תאמר, כיוון דחיוב העלאה זו למצוות דירה אינו אלא מפני המצוות הנוהגות בה... ואינן נוהגות בזה"ז אלא מדרבנן... אם כן מה בין חו"ל לא"י בזה (או) כמו שמצוות דירה מן התורה הוא מפני חיוב המצוות מן התורה, כן חיוב דירה מדרבנן הוא מפני חיוב מצוות מדרבנן" - שם, סי' ר)? לכן אין חילוק זה במשמעות לשונו וצ"ע! ראוי להוסיף, שבנו הרשב"ש (שו"ת, סי' א-ב) הבין בדעת אביו שהיא מ"ע מהתורה.

אלא שאם הטעם שמעלין הוא מפני המצוות, נשאלת השאלה: במה עדיפה ירושלים בזה"ז על א"י בגבולות עולי בבל לעניין המצוות התלויות בארץ. התשב"ץ³³ עמד על נקודה זו, ותירץ:

דיש לחלק בין קדושת הארץ לקדושת הבית וירושלים. דקדושת הארץ בטלה, וקדושת חומת העיר (לאכול קדשים קלים ומעשר שני אפילו נפלו מחיצות) וקדושת המקדש לא בטלה, והנכנס שם היום חייב כרת...
 וחילוק גדול יש בין קדושת הארץ לקדושת המקדש, שקדושת המזבח וירושלים היא מפני השכינה ושכינה אינה בטילה...
 לפיכך, קדושת ירושלים קיימת בזה"ז³⁴. ומסקנת התשב"ץ היא:

הדבר העולה לנו להלכה הוא, שקדושת הארץ כלה ובטילה מן התורה ואינן חייבין בתרומות ומעשרות ובשאר חובת קרקע אלא מדרבנן, ובזה שוות שלש ארצות יהודה ועבר הירדן וגליל. וקדושת העיר לא בטלה לענין הדברים דאיתנהו בפרק מרובה (בבא קמא פב, ב) וקצתייהו בפרק בני העיר (מגילה כו, א), והמקדש נשאר בקדושתו ואסור ליכנס בו.

מסיום דבריו משמע שקדושת ירושלים נשארה לענין עשרת הדברים שנאמרו בירושלים במסכת בבא קמא³⁵.

על דבריו אלה אלו הקשו האחרונים³⁶: הרי עשרה דברים אלה אינם מצוות החלות על גוף

33. שו"ת ח"ג סי' רא.

34. וכן היא דעת הרמב"ם (בית הבחירה ו, טז) שאין קדושת הבית וירושלים תלויה בקדושת הארץ.

35. והם: אין הבית חלוט בה, אינה מביאה עגלה ערופה, אינה נעשית עיר הנידחת, אינה מטמאה בנגעים, אינו מוציאין בה זיזין וגוזזטראות, אין עושין בה אשפתות, אין עושין בה כבשונות, אין עושין בה גינות ופרדס[א]ות, אין מגדלים בה תרנגולים ואין מלינין בה את המת.

36. הרב מ. נ. שפירא (הר הקודש, עמ' ככו); הרב יוסף ליברמן (בספר "זכרון יעקב" ח"ג סי' ד עמ' יח-יט). ראוי לציין שה"כפתור ופרח" (פ"ו) כתב: "ומסתברא שמאלו הקדושות קצתם נוהגות שם היום, שהם מעיקרי קדושת העיר וקדושתה לעולם קיימת". הוא פירט שם מה נוהג ומה אינו נוהג. נקט כמותו פאת השולחן הלכות א"י פ"ג סעי' ט. מאידך, בשו"ת הרדב"ז, ח"ב סימן תרלג, נשאל: "על מה סמכו השוכנים בירושלים שאינם נוהרים בעשר הקדושות שיש בירושלים?" והשיב, שדברים אלו קשורים בדיני טומאה וטהרה שאינם נוהגים בזמננו, ולכן "מה שהוא מדרבנן לא אמרו אלא היכא דשייך טעמא שבשבילה החמירו, ואם נסתלק הטעם נסתלקה הגזירה". מבואר שחולק על התשב"ץ ו"הכפתור ופרח". מ"מ מדברי התשב"ץ משמע שהם שייכים ונוהגים בימינו. הרב ש. ביאלובלוצקי, במאמרו המקיף "ירושלים בהלכה", ספר אסף [ספר יובל], ירושלים תש"א, עמ' 25-74, העיר (עמ' 70) שאף שחז"ל נתנו טעמים אחרים למעלות של ירושלים ולא נגעו בקדושת ירושלים כלל, יתכן והתשב"ץ סובר שזה כדבר שבמניין, שאע"פ שבטל הטעם צריך מניין אחר להתיירו (ביצה ה, א) והביא ראיה לכך. אלא שסיים, "קשה לומר שהמעלות הן כדבר שבמנין כשהתשב"ץ עצמו אינו מזכיר את זה".

האדם בירושלים, וממילא אין לומר שבגללם כופין לעלות כדי לקיים מצוות אלו, אלא הם איסורים שאסור לעשותם בירושלים, כגון: שאין מלינים בה את המת ואין מקיימים בה בית קברות וכו'. ומה שיידך לומר בשביל זה "מעלין לירושלים" כי מאי קיום מצוות יש בזה? ומה עוד שבין עשרת הדברים, כגון: שאין הבית חלוט בה, אינה מביאה עגלה ערופה, אינה נעשית עיר הנידחת ואינה מטמאה בנגעים - טעם כל אלה הוא מפני שלא נתחלקה ירושלים לשבטים, וא"כ אין כאן חיוב מצווה נוסף בירושלים, אלא שיש חסרון בעלות פרטית בירושלים לפי שלא נתחלקה לשבטים!:

אלא צריך לומר³⁷ שמי שגר בירושלים ומת לו מת ונוהר לקוברו שם, וכן כשנוהר מלנטוע בה גינות ופרדסים, הרי הוא כאילו מקיים מצווה בפועל על דרך שאמרו (מכות כג, ב) "היושב ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושה מצווה", וכגון שבא דבר עבירה לידו וניצול הימנה (קדושין לט, ב). ואעפ"י שאין אלה אלא איסורי דרבנן, אפילו הכי מעלין, כמו תרומות ומעשרות בזה"ז.

הרב י. ליברמן טען כנגד תירוץ זה: האם בגלל סיבה זו יכול הבעל לכפות את אשתו ולהוציאה בלא כתובה מדין 'מורדת', רק מפני שאם יעלה לירושלים ויקרה לו שימות לו מת יוכל לקיים הזהירות ולא להלינו, או שימנע עצמו מלנטוע גינות ופרדסים או להוציא זיזין וכו'? דבר זה צ"ע!

על שאלה זו יש להביא שני הסברים:

1. ה"מטה אהרן"³⁸ הסביר את הקדושה היתרה שבירושלים ע"פ המשנה במסכת כלים (פ"א מ"ו-מ"ח), המבארת שבא"י ישנן שלש קדושות: א"י מקודשת מכל הארצות; עיירות המוקפות חומה מימות יהושע מקודשות ממנה; לפני מן החומה (=ירושלים) מקודש מהם³⁹. על כך הוא מוסיף שאמנם כל הקדושות שהוזכרו במשנה אינן נוהגות היום ונהגו רק בזמן שבית המקדש היה קיים⁴⁰, מכל מקום, כיוון שהמשנה בכתובות (קי, ב) נשנתה לאחר החורבן⁴¹

37. הרב מ. נ. שפירא, הר הקודש עמ' קכו.

38. הרב אהרון הלוי (מטה אהרן, ח"ב, אות ק [כללי "הקוף"] ערך קדושת ירושלים, שאלוניקי תקע"ט, עמ' רעה). בתשובה זו פסק שיש לבנות תחילה את ירושלים לפני חברון כיוון שהיא מקודשת יותר מכל הערים האחרות בא"י ולכן היא קודמת לכולן ש"כל המקודש מחבירו קודם את חברו" (זבחים פט, א).

39. הסבר זה כתב גם הרב ח. ד. הלוי, "עשה לך רב", ח"ט סימן לה, עמ' קט-קי, מסברת עצמו. והוסיף, שממשנה זו נובעת גם ההלכה ש"הכל מעלין לא"י". אמנם יש להעיר שהמטה יוסף התייחס רק לירושלים כי זו היתה השאלה שדן בה.

40. מלשונו של התשב"ץ: "דיש לחלק בין קדושת הארץ לקדושת הבית וירושלים וכן קדושת חומת העיר לאכול קדשים קלים ומעשר שני אפילו נפלו מחיצות... וקדושת חומת העיר וקדושת המקדש לא בטלה" משמע שסובר שנוהג בימינו, וצ"ע!

41. כך הבין גם הגר"ש נתנון (שו"ת שואל ומשיב ח"א סימן קנא עמ' נג ד"ה עוד), שכתב: "משמע אף

הדבר מוכרח ש"אף לאחר החורבן גדלה מעלת ירושלים על מעלת שאר א"י, שמעלין לה מא"י ואין הכל מוציאין"⁴².

2. הסבר דומה עולה מדברי הגר"מ פיינשטיין⁴³. משה מבקש מהקב"ה "אעברה נא ואראה את הארץ הטובה" (דברים ג, כה). חז"ל (סוטה יד, א) הקשו, מדוע רצה משה להיכנס לא"י, וכי לאכול מפריה הוא צריך? אלא כדי לקיים את המצוות התלויות בארץ. למדנו מכאן שאמנם משה לא היה חייב במצוות אלו, ולמרות זאת ביקש להיכנס לארץ ישראל:

עצם הדבר להיות במקום קדושה הוא גדול, מכיוון שהקב"ה הקדיש מקום זה יש להשתדל להיות שם, ופשוט שגם המצווה היא בשביל זה לדור במקום הקדושה אף שלא יזדמן לו לקיים שם את המצוות התלויות בארץ.

ולכן גם מצווה [לגור] בירושלים יותר משאר א"י, אף דליכא מצוות התלויות בירושלים לבד המצוות דבעי חומה... נמצא שעצם הדירה אינו מביא יותר מצוות, ורק בשביל הקדושה היא המצוה.

ד. "הכל מעלין" - תקנת חכמים

1. לעידוד יישוב הארץ

ב"שיטה מקובצת" (כתובות קי, ב) מובא פירוש ר"ת בעבד שברח, שכותבים לו שטר על דמיו, שהוא גם במוצא למוכרו לאחרים:

ומה שהקשה: כל העבדים יפקיעו עצמם מרשות אדוניהם? יותר מזה **עשו חכמים** משום יישוב א"י, שאישה יכולה להפקיע עצמה מבעלה.

מבואר כי לדעת ר"ת דין המשנה באשה ובעבד הוא תקנת חכמים. הגר"ש ישראלי הוסיף⁴⁴, שדברים אלה גם מצד תוכנם מוכרחים להתפרש כתקנת חכמים. הרי זה ברור שדין זה בעבד, שגם במוצא למכרו לאחרים כופים אותו לעלות או לשחררו, הוא ודאי לא מצד עיקר דין תורה של מצוות ישיבת א"י, שהרי מצוה זו יקיים גם אם יימכר לאחרים, אם כן זו וודאי אינה אלא תקנת חכמים. ואילו היה דין האישה שכופה לעלות לא"י נובע מדין תורה של מצוות ישיבת א"י, מה ראייה מביא ר"ת מאישה לעבד?

בזמן שאין ביהמ"ק קיים". מאידך, המהר"ם מרוטנבורג (שו"ת, מהדורת לבוב סי' שפז) הביין: "דהיא [=המשנה] מיירי בזמן שביהמ"ק קיים דאזו הוי מצווה טפי לגור בירושלים מבא"י". ראוי לציין שרוב הראשונים חלקו עליו ופסקו משנה זו להלכה בזה"ז.

42. ה"משנת יוסף" (שו"ת ח"ד סי' נד) טען מסברה שהקדושה בעירות המוקפות חומה אינה קדושת שכינה, רק יש בהן **מעלה**, שמשלחין מהן מצורעין ואין מכניסין בהן מת לקבור. מה שאין כן בירושלים שיש בה קדושת שכינה.

43. ספר דרש משה עה"ת, פרשת ואתחנן עמ' קמד.

44. ארץ חמדה, ספר א שער א סימן ג, עמ' כא.

גם "פאת השולחן"⁴⁵ הסביר שדין זה הוא תקנת חכמים ו"מעלין לירושלים... משום יתרון קדושת ירושלים גם בזה"ז". אלא שהוסיף מהו הטעם לתקנת חכמים זו:

עיקר טעמא... משום יוקר מצווה זו ששקולה ככל התורה עשו כמה דברים יותר מהדין. כן הכא אמרו חכמים שכופין זה את זה כדי שיעלו ויוגרם ישיבת א"י... ולכן אמרו שכופין לאיש גם כן. לא משום מצוות התלויות ולא משום מצוות ישיבת האישה בה.

בדבריו מפורש שדין המשנה הוא תקנת חכמים⁴⁶. והטעם לכך הוא לדעתו, כדי שיגדל ויתרבה היישוב היהודי בא"י ובירושלים.

2. לביטוי הקשר הטבעי לארץ

לדעת הרב י. מ. טוקצ'ינסקי⁴⁷, חיוב העלייה לא"י ולירושלים אינו משום מצוות ישיבת א"י או בגלל מעלותיהם הרוחניות של א"י וירושלים, אלא משום שא"י וירושלים היא ארץ ועיר מולדתנו כדכתיב (תהלים פז, ה) "ולציון יאמר איש ואיש ילד בה". לדעתו, כופין לעלות לשם כשם שכופין לעלות לעירו ולארץ מגוריו, שבכל הארצות הדין כן, שעל מנת כן נשאה, שתגור עמו במדינתו בזמן שירצה לחזור לשם, אע"פ שלא התנה במפורש⁴⁸. מסיבה זו כופין גם מחו"ל לא"י ובא"י לירושלים, מפני שיש כאן דין ארצו ועירו, או שבשביל חשיבות יישובה, נתנו לה חכמים דין ארץ מגוריו. שני מקומות אלה הם ארץ ועיר של כלל ישראל ולכן ניתן להם תוקף חוקי ששני בני זוג כופין אחד את השני לעלות לא"י, ובא"י לירושלים. לא"י וירושלים יש תוקף יותר חוקי מכל שאר ארץ ומולדת. כל ארץ מולדת היא ארעית, זמנית ופרטית, לא כן א"י וירושלים - היא ארץ ועיר של כלל ישראל מאז ומעולם, ולא נמיר אותה עד עולם. לכן ניתן להם תוקף חוקי יותר גדול שכופין לעלות אליהן⁴⁹.

45. הלכות א"י סי' ג, בית ישראל ס"ק כב. כך כתב גם בעל חכמת אדם (שער משפטי הארץ, פי"א סעי' יא): "אסור לצאת מא"י... והטעם... מפני שיש שם ישראל מועטים בכדי שלא תישאר ריק מישראל".

סברה זו כתב גם הרב ש. ב. ורנר (משפטי שמואל מהדורה תנינא, סי' טו עמ' קיג): "כופין את האשה לעלות, משום שעל ידי זה יתרבה האוכלוסין ויגדל היישוב".

46. וכן דעת הגר"ח גריינמן (חידושים ובאורים, כתובות סימן י, עמ' מא) שדין זה הוא תקנת חכמים, אלא שהגיע למסקנה זו בדרך אחרת, ע"ש.

47. "עיר הקודש והמקדש" עמ' קצו-קצז. ראה: הרב דוד כהן, ספר היכלי דוד, ח"ב, פרק ח עמ' 437, מה שהעיר על דבריו.

48. ע"י רמב"ם אישות יג, טז-יז, טור ושו"ע אה"ז סי' עה.

49. כעין סברה זו מצאתי בדברי הגרש"ז אויערבך (בספר הליכות שלמה, ירושלים תש"ס, עמ' רעז), שהסביר שהטעם שעבד כופה את רבו לעלות מחו"ל לא"י הוא מהסיבה שהאשה כופה את בעלה - "מפני שא"י היא ביתם ועיקר מקומם של כלל ישראל".

ה. שיטת בעל האבני נזר

ה"אבני נזר"⁵⁰ מחלק את מצוות ישיבת א"י וירושלים לשלשה עניינים: מצוות הישיבה בא"י, מצוות התלויות בארץ ועניין לדור במקום מקודש.

1. **מצוות עשה של ישיבת א"י** - בזה אין חילוק בין א"י לירושלים, ונוהגת רק במקום שכבשו עולי בבל (שם סעיף סב אות ג וכן משמע בסוף סעיף לו). לדעת רוב הפוסקים קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, לכן היא מצווה מדאורייתא. לסוברים שלא קידשה לעתיד לבוא היא מדרבנן (סעיף סב אות ג וסעיף לט).

2. **מצוות התלויות בארץ** - בזה יש יתרון לירושלים על שאר א"י בזמן המקדש בלבד, משום שיש בה מצוות יתירות כאכילת קדשים קלים, מעשר שני ולהתפלל בבהמ"ק. לסוברים שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא מצוות ישיבת הארץ כיום היא מדרבנן, ומקומות שלא נכבשו על ידי עולי בבל פשוט שאינם בזה ואין נוהג בהם מצוות התלויות בארץ.

3. **מסתבר לדור במקום מקודש וקדוש לשכינה** - מצד הסברה יש עדיפות לגור במקום בו הקב"ה בעצמו משגיח על האדם, מקום אשר בו השכינה שורה: "ארץ אשר... עיני ה' א-להיך בה מרשית שנה ועד אחרית שנה" (דברים יא, יב), מאשר לגור במקום שהוא תחת שלטון זרים, שר או כוכב. מצד זה מצווה לגור בירושלים יותר מבשאר א"י אפילו בזה"ז, משום קדושת מקדש וירושלים. ואפילו לסוברים כי קדושת ירושלים בטלה עם החורבן, עדיף מסברה לגור בירושלים מקום בו גרו אדם, קין, הבל ונח ושבה ראה יעקב את הסולם.

המסקנה העולה מדבריו בנימוק האחרון היא שהעדיפות שיש ליושב בירושלים יותר משאר א"י אינה מצווה אלא סברה⁵¹, ולדעתו מדובר רק באדם צדיק או באדם הקשור לרב צדיק. הסבר זה צ"ע מכמה סיבות:

1. כיון שבמשנה מדובר בכל אדם, הן בעלייה לא"י והן בעלייה לירושלים "אחד האנשים ואחד הנשים". לדעת האבני נזר שבירושלים מדובר רק באדם צדיק או באדם הקשור לרב

50. שו"ת, יו"ד ח"ב סימן תנד.

51. אחרונים נוספים כתבו מדעתם סברה זו. הרב כתריאל פ. טכורש (הדרת אפרים, הדרן יז עמ' קא) הסביר שדין המשנה "הכל מעלין לא"י... הכל מעלין לירושלים" אינו מצד המצוה לשבת בא"י, מפני שהדין הוא שכופין גם על ישיבה בירושלים, שעל זה אין שום מצווה מן תורה, אלא על כורחנו זה מצד מעלת הקדושה שבמקום, לפי שראוי לאדם לגור במקום קדוש יותר. הרב ח. ד. הלוי ("עשה לך רב" ח"ט סי' לה עמ' קיד) טען שדין "הכל מעלין לא"י" ודין "הכל מעלין לירושלים" נובעים משורשים שונים: חיוב "הכל מעלין" הוא מצווה המפורשת בתורה לדעת הרמב"ן וסיעתו, וכל הדינים המתייחסים לעלייה וישיבת א"י הם מן התורה. לעומת זה, לישיבה בירושלים אין מקור בתורה ואף לא רמז, וכל עיקר דין "הכל מעלין לירושלים" נובע מקדושתה בלבד. לכן, אין בכך חיוב או מצוה אפילו מדרבנן להתיישב בירושלים דווקא, אלא **זהו דין בענייני אישות**. גם סברה היא שאין חיוב על כולם לגור בירושלים: וכי נשאר את כל א"י ריקה מיושבים? אלא מי שחשקה נפשו להתקדש בקדושת ירושלים כופה את אשתו, ולהיפך.

צדיק, היתה המשנה צריכה לכתוב חילוק זה.
 2. בספר ישוב א"י⁵² השיג על סברה זו, שחילקה את מצוות ישיבת א"י לשלשה עניינים, וטען שמצוות ישיבת א"י אינה תלויה במחלוקת האם קדושה ראשונה קידשה לשעתה או קידשה לעתיד לבוא, או במקומות שבהם מקיימים את המצוות התלויות בארץ (כיבוש עולי בבל), מכיוון שדעת הרמב"ן והכפתור ופרח (פ"י) שמצוות ישיבת א"י ודין "הכל מעלין" נוהג גם בגבולות עולי מצרים וקיומם הוא בגלל קדושת הארץ ולא בגלל המצוות התלויות בארץ⁵³.

בספר "ויואל משה"⁵⁴ הסביר, שאין לומר שמעלין לירושלים בשביל מצוות התלויות בארץ, שהרי בימינו אין הפרש במצוות התלויות בארץ בין א"י לירושלים. בשלמא כשבית המקדש היה קיים והיו מצוות נוספות כמו תפילה בבית המקדש, והעולה לרגל ראה כוהנים בעבודתם - הוא היה רואה קדושה גדולה, והיה מכוון לבו ליראת שמים וללמוד תורה⁵⁵. אולם בזה"ז, שאין ביהמ"ק ואין עבודה, איזו מצווה יש יותר בירושלים משאר ערי א"י? צריך לומר, שכיוון שקדושת ירושלים גדולה מקדושת שאר א"י, לכן קיום המצוות חשוב שם יותר, לפי ערך קדושת המקום, ולא גרע ממה שכופין לנווה היפה. לפי זה, כופין לירושלים משום מעלת שאר המצוות בגלל ערך קדושת המקום.

ו. שיטת הרמב"ם

בביאור דברי הרמב"ם במצוות ישיבת א"י מצאנו שלש שיטות עקרוניות:

1. שהיא מצוה דרבנן⁵⁶.
  2. שהיא מצוה מהתורה⁵⁷.
  3. בימינו אינה מצוה לא מהתורה ולא מדרבנן⁵⁸.
- ביד החזקה פסק הרמב"ם את כל ההלכות בגמרא ובחז"ל שנאמרו ביחס למצוות ישיבת

52. הרב י. ז. מינצברג, סימן א עמ' כא, סימן ב עמ' לה.
 53. ועי' במאמרו של הרב יעקב אריאל ("תחומין" ב עמ' 377-382): "חבל ימית וחוף עזה לחיוב המצוות התלויות בארץ" (אותיות ט-י) העוסק מתוך כך במצוות יישוב הארץ בחבל עזה ובחבל ימית, לאור זה שלא היו בכיבוש עולי בבל, ואינם חייבים בשלמות במצוות התלויות בארץ.
 54. מאמר יישוב א"י, סימן ז עמ' רד-רה.
 55. תוס' בבא בתרא כא, א ד"ה כי עפ"י הספרי (דברים קו).
 56. שו"ת הרשב"ש סימנים א-ב. פאת השולחן הלכות א"י סימן א ס"ק יד. ועוד.
 57. שו"ת אבני נזר, יו"ד סימן תנד סעיף ו. ארץ חמדה, ספר א, סימן ה, ט עמ' לג-לד ועוד.
 58. כך הסביר בעל המגילת אסתר. שיטה זו נדחית מדברי הרמב"ם עצמו. ראה מאמרי "שיטת המגילת אסתר בענין מצוות ישיבת א"י", המעיין לב, א (תשנ"ב), עמ' 35-38.

א"י. אחת ההלכות היא "הכל מעלין לא"י...הכל מעלין לירושלים". הרמב"ם אף נשאל⁵⁹ אם דין זה נוהג בימינו, והשיב בחיוב. לסוברים בדעתו שהיא מצוה מהתורה אין בידינו מקורות מספיקים לדעת בבירור מהי הסיבה שכופין לעלות לא"י ולירושלים, אם זה בגלל קדושתן, בגלל המצוות התלויות בארץ, או מסיבה אחרת.

לסוברים בדעתו שהיא מצוה מדרבנן, צריך לומר מסברה שזו תקנת חכמים כדי להרבות את אוכלוסיית א"י וירושלים ולהגדיל את היישוב היהודי בארץ (ראה לעיל אות ד/1). לענ"ד אפשר להבין מהי הסיבה לתקנת חכמים זו מדברי הרמב"ם עצמו במקומות אחרים. שיטת הרמב"ם במצוות קידוש החודש ועיבור השנה⁶⁰ היא שיטה מיוחדת. לדעתו, תנאי הכרחי בימינו לחלות קיום מצוות קידוש החודש ועיבור השנה הוא שאנשי א"י יקדשו את החודשים ויעברו את השנים: "ועל קביעתם אנו סומכים לא על חשבוננו [בני חו"ל], ואין חשבוננו אלא לגילוי מלתא".

וכתב עוד הרמב"ם:

אילו הנחנו למשל, שבני א"י יעדרו מא"י - חלילה לאל מלעשות זאת, לפי שכבר הבטיח שלא ימחה ולא ישרש את שארית האומה לגמרי - [ואלו הנחנו] שלא יהיה בית דין בנמצא, ולא בחוצה לארץ בית דין שנשמך בא"י - הרי אז לא היה חשבוננו זה מועיל לנו כלל בשום אופן.

מבואר בדבריו שתמיד, גם בתקופת הגלות, חייב להיות ישוב יהודי בא"י, כיוון שאם חס וחלילה לא יהיו יהודים בא"י, משמעות הדבר כליון האומה ומחייית עם ישראל. לפי זה מובן מדוע תיקנו חכמים "הכל מעלין לא"י", כדי שירבו יהודים בא"י ויגדל היישוב בארץ ולא יימחה עם ישראל.

הסבר זה מבאר מדוע מעלין לא"י, אבל לא נתבאר מדוע מעלין לירושלים. אולם הדבר יתבאר על פי מה שכתב הרמב"ם בהלכות בית הבחירה (ו, טז):

ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעתיד לבוא? לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני שכינה ושכינה אינה בטלה... אבל חיוב הארץ בשביעית ומעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן א"י.

59. שו"ת, מהדורת בלאו סימן שסה. במהדורת פריימן סימן קפ. התשובה מתייחסת לעלייה ממצרים לא"י.

60. ספר המצוות, עשה קנג; הל' קידוש החודש פ"א הלכות ח, יב-יג. הרמב"ן שם חולק ואכמ"ל. המובאות הם ע"פ מהדורת הרב יוסף קפאח.

לפי זה, "מעלין לירושלים" בגלל קדושת שכינה שבתוכה שלא בטלה ובגלל קדושה זו רצו חכמים שיגורו בירושלים.

ז. האם מעלין לשכונות החדשות בירושלים?

כשנבנו השכונות החדשות מחוץ לחומות כגון: נחלת שבעה, בית יעקב ומאה שערים, התעוררה השאלה האם דינן כירושלים? ואכן הסתפקו האחרונים שמא כופין רק לירושלים שבין החומות כיוון שהם בלבד נתקדשו בקדושתה היתרה של ירושלים או גם לירושלים החדשה. במילים אחרות, האם כופין לכל שכונות ירושלים או רק לחלק שבתוך החומה? ניסח זאת אז הגאון הירושלמי רבי עקיבא יוסף שלזינגר⁶¹:

לכאורה לענין הכל מעלין לירושלים, משמע שכל שבעיבורו של עיר ונחשב לירושלים היא כירושלים כיון דסמוך אל המקום, כמו שנחשב לגבי עירובין (עירובין ס) הכי נמי בזה ולא תליא במחיצות, וכעת צ"ע להלכה". שאלה זו נידונה בימינו בבתי דין רבניים, בסכסוכים בין בעל לאשתו כשאחד מהם רוצה לגור בירושלים והשני מסרב.

הגר"י אליעזרוב⁶² טען:

הדעת נוטה דמקום שלא נתקדש בקדושת ירושלים אין יכול לכופה לעלות מא"י לאותו מקום דתליא בפשיטות בקדושת ירושלים ולא במה שהוא סמוך ונראה.

נראה, שהדבר תלוי בשיטות הראשונים והאחרונים שהובאו לעיל: לדעת התשב"ץ (לעיל אות ג) - שכופין לעלות לא"י בגלל המצוות הנוהגות בה ולירושלים בגלל המצוות היתרות הנובעות מקדושתה שלא בטלה - מעלין לירושלים המקודשת בלבד ולא לשכונות החדשות שמחוץ לחומה.

לדעת החתם סופר (לעיל אות א/1), דין "הכל מעלין לירושלים" הוא מפני קדושתה העצמית. לפי זה⁶³, קדושת העיר והמקדש אינה תלויה בקדושת המצוות אלא בקדושתה העצמית של ירושלים מקדמא דנא, שקיימת גם היום; ואפשר שהדבר אמור לגבי ירושלים בכללותה, שכל ששם ירושלים קרוי עליה יש לה קדושה עצמית. בספר "הר הקודש"⁶⁴ הוסיף שהחתם

61. מחבר ספר "לב העברי", "משנתו של רבי עקיבא - שו"ת פסקים והלכות", סימן יז, עמ' כו, בתוך ספר "הר הקודש".

62. פסקי בתי דין רבניים (להלן פסד"ר) כרך יד חוברת 7 תיק 7636 / מטל, עמ' 208.

63. הרב א. ריגר, ספר "נשמה של שבת" [ספר זכרון], חברון תשנ"ט, במאמר "הכל מעלין לירושלים", עמ' 464 - 465.

64. הרב משה נחום שפירא, בחלק "משנתו של רבי עקיבא - שו"ת פסקים והלכות", סימן יז, עמ' כו הערה ז.

סופר (סי' רלג) הסביר שמעלת ישיבת ירושלים היא מפני שסמוכה למקום המקדש ששם שער השמים - "אבל בירושלים גופיה לדור סמוך לקדושת הר א-להים חורבה בחורבנה אפילו, אשרי הזוכה". לפיכך, הוא הדין לשכונות החדשות, ששיבתן עדיפה על שאר א"י, מפני שהן סמוכות לשער השמים.

רוב האחרונים בימינו סוברים שכופין לעלות לשכונות החדשות בירושלים להלן דבריהם. 1. בספר "שבט מיהודה"⁶⁵, פשט ספק זה מדויק במשנה. במסכת כלים (א, ו-ח) נאמר שקדושת ירושלים גדולה יותר מקדושת א"י. והנה במשנה (שם) לא נזכר כלל שם העיר ירושלים. הלשון במשנה הוא: "לפנים מן החומה... שאוכלים שם קודשים קלים ומעשר שני". מדוע לא הזכירה המשנה במפורש את שם ירושלים?

מאידך, ידוע לנו ממקורות שונים בחז"ל שבתחום העיר ירושלים היו אזורים מחוץ לחומה שגרו בהם יהודים, ושכונות אלו היו חלק מירושלים. מצאנו בחז"ל את הלשון "בפרווארי ירושלים", (חלה ד, יא; גיטין ח, ב) כשהכוונה לאזורים שבעיר, שמפני שהיו מחוץ לחומה נקראו פרווארים⁶⁶.

לפיכך, שני מושגים לפנינו: (א) דיני המקדש שיש להם קשר לירושלים. (ב) דיני ירושלים המיוחדים לעיר ירושלים. המשנה בכלים, העוסקת ב"עשר קדושות זו למעלה מזו", דנה בקדושות הקשורות למקדש, לקורבנות ולאכילת קודשים קלים ומעשר שני. מסיבה זו לא הזכירה המשנה את ירושלים, כדי שלא נטעה בדין אכילתם של קדשים קלים ומעשר שני שנאכלים בכל רחבי העיר ירושלים, ואין הדין כן שלא הותרו אלא לפני מן החומה. המונח 'ירושלים' מתייחס לעיר ירושלים שהיא מטרופולין ועיר הבירה של א"י, ופלטרין של הקב"ה. חשיבות המגורים בירושלים מחוץ לחומה הוא מפני שהדינים המיוחדים בירושלים (שאינם קשורים לענייני המקדש) שייכים בכל השכונות המחוברות לעיר⁶⁷.

2. ה"ישכיל עבדי"⁶⁸ טען, שלמרות שיש הבדל בין ירושלים שבתוך החומה לשכונות החדשות, השכונות החדשות מקודשת יותר משאר ערי א"י, מכיון שכל הקרב אל הקודש הוא יותר

65. הרב איסר יהודה אונטרמן, שער חמישי "קדושת א"י, ירושלים והמקדש", סעיף ד עמ' תצד - תצו.

66. ומה שאמרו במשנה (חלה פ"ד מי"א) "הקונה בסוריא כקונה בפרוור שבירושלים" ולא אמרו שתם כקונה בא"י אנו למדים שגם לפרוורים של ירושלים היתה חשיבות מיוחדת.

67. הוא טען ע"פ דברי ה"חתם סופר" (לעיל אות א) שהסביר שמעלתה של ירושלים על א"י בגלל קדושתה העליונה הנצחית כי היא שער השמים, "לפי"ז אף אילו הרסו האויבים את כל החומות עד היסוד, קדושת ירושלים [העליונה] לא זזה ממקומה".

68. הרב עבדיה הדאיה, שו"ת, ח"ו, אהע"ז סימן יז סעיף א.

קדוש מהרחוק. לכן פשוט שירושלים החדשה, הקרובה לירושלים העתיקה יותר משאר הערים בא"י, מעולה בקדושתה יותר משאר הערים בא"י; וכיון שכן, דנים בה את ההלכה של "הכל מעלין לירושלים".

סברה זו מצאתי גם בספר "מועדים וזמנים השלם"⁶⁹. אמנם לדעתו, אין בשכונות החדשות שבירושלים קדושה יותר משאר ערי ישראל. אולם למרות זאת פסק שכופין לעלות לשכונות הללו, בגלל שהן קרובות לבית המקדש ולירושלים עיר הקודש, ועל ידי כך יכול הוא להגיע בקלות למקומות הקדושים ולהתפלל שם.

3. נראה לענ"ד לומר דבר נוסף, על פי ההסבר של "פאת השולחן" ש"הכל מעלין לא"י...הכל מעלין לירושלים" זו תקנת חכמים כדי להגדיל את היישוב היהודי בא"י ובירושלים. מדבריו עולה שמעלין גם לשכונות החדשות בירושלים, מפני שאיכלוס השכונות החדשות ביהודים הבאים משאר חלקי הארץ מחזק את התושבים הגרים בין החומות, הן מבחינה בטחונית והן מבחינה כלכלית ועוד. סברה זו - כתב הרב נחום שפירא⁷⁰:

לדעת האחרונים ("פאת השולחן" ועוד) שהכל מעלין הוא כדי להרבות ישוב א"י וישוב ירושלים, אם כן כל ירושלים החדשה בכלל מעלין, דעל ידי זה מתרבה ומתחזק הישוב בירושלים עצמה⁷¹.

סברה זו נמצאת באחרונים נוספים. בספר "עיר הקדש ומקדש"⁷² הסביר, שגם אדם היושב בפרברי העיר מיישב את העיר ירושלים בהיותו קשור אל כללות ישובה וקשור בעניינים כלליים אל העיר, בכך הוא מיישב את העיר ונחשב ליושב ירושלים. ומוסיף, שמצאנו בתנ"ך ובחז"ל⁷³ שהשם 'ירושלים' מתייחס גם ליישוב שמחוץ לחומה. בספר "היכלי דוד"⁷⁴ הסביר שהישיבה בשאר חלקי ירושלים תורמת לשמירתה של העיר

69. הרב משה שטרנבוך, ח"ח, ליקוטי הערות ח"ה, ירושלים תשמ"א, סימן שמח עמ' פז.

70. ראה לעיל הערות 36, 64.

71. לפי זה, מדויקת לשון הברייתא (גיטין ח, ב) שאמרה "הקונה שדה בסוריא כקונה בפרוארי ירושלים": כשם שפרוארי (שכונות) ירושלים מחזקים את יישובה של העיר, כך היישוב (קנין הבתים והשדות) בסוריא מחזק את היישוב בא"י, והוא כעורף לחזית. לכן דקדקו ואמרו "משום יישוב א"י לא גזרו רבנן" ולא אמרו משום יישוב סוריא, שהיישוב בסוריא עיקרו ומטרתו לשם יישוב א"י ולא לשם יישוב סוריא עצמה. וכן כתבו: הרב מרדכי זק"ש, "מילי דמרדכי" על הרמב"ם, ח"ב, הלכות שבת פ"ו הי"א עמ' מה; הרב אהוד שפירא, "קנין בתים בירושלים ובפרבריה", "בלכתך בדרך" ישיבת כרם ביבנה (סיון - תמוז תשנ"א), עמ' 61. קדם להם הרב דוד פארדו, בפירושו "חסדי דוד על התוספתא, כלים ב"ק פ"א הלכה ה' עמ' ד, שכתב: "משום דקרובה לא"י התירו ועשאוה כא"י". אלא שדחה הסבר זה מכיוון שבסוגיה בגיטין (ח,ב) נאמר במפורש שהלכה זו היא כמו המ"ד כיבוש יחיד שמה כיבוש.

72. הרב י. מ. טוקצ'ינסקי, ח"ג, פרק טו סעיף ג, עמ' ר - ר.א.

73. ראה: הנ"ל, ח"ג, פי"א סעיף ז, עמ' קסח - קסט.

74. הרב דוד כהן, ירושלים תשנ"ג, ח"ב, פרק ח עמ' 433.

שבתוך החומה. והוסיף, שלעתיד לבוא מקומות ושכונות אלה יתקדשו בקדושת ירושלים, כדברי זכריה (ב, ח): "פרזות תשב ירושלים מרוב אדם ובהמה בתוכה".

מסקנות

- לסיכום, מצאנו מספר הסברים לדין "הכל מעלין לארץ ישראל... הכל מעלין לירושלים":
1. דין זה הוא מהתורה ונובע ממצוות ישיבת א"י (שהיא נובעת מקדושתה). כשם שא"י מקודשת מחו"ל כך ירושלים מקודשת מא"י (רמב"ן, רשב"ש, מהרי"ט, הר"י עמדין, חתם סופר ועוד).
  2. דין זה הוא מדרבנן. מעלין לא"י בגלל המצוות הנוהגות בה, ו"מעלין לירושלים" בגלל המצוות היתרות בה. המצוות התלויות בארץ בזה"ז נהגות מדרבנן ולכן מעלין לא"י מדרבנן. "מעלין לירושלים" בגלל מעלת המצוות המיוחדות לה (תשב"ץ).
  3. דין המשנה "הכל מעלין לא"י... הכל מעלין לירושלים" הוא תקנת חכמים. חז"ל רצו שהשוב בא"י ובירושלים יגדל ויתרבה באוכלוסין (ר"ת, פאת השולחן, חכמת אדם, ארץ חמדה ועוד), או מפני שהיא ארץ ועיר מולדתנו (הרב טוקצינסקי).
  4. סברה לדור במקום מקודש (אבני נזר ועוד).

